

GEORGES DEVEREUX – A KVANTUMFIZIKÁTÓL A KOMPLEMENTARISTA ETNOPSZICHIÁTRIÁIG

*Michael Ghil**

A kezdetek

Egyszer volt, hol nem volt két nővér a XIX. század végén: Ilona és Margit. Az apjuk, Deutsch Ignác, szegény zsidó ember volt, aki aztán nagyon gazdag lett, mert az akkori Magyarország északi területeire érvényes alkohol-és dohányárusítási engedélye volt. Emiatt kapta a „Tabák Náci” ragadványnévet. A bánáti Lugoson éltek, az egykori Krassó-Szörény vármegye székhelyén (ma: Lugoj, Temes megye, Románia). Egy apáról fiúra szálló történet szerint a család az osztrák birodalom e határvidékén való letelepedését – ami korábban tilos volt a zsidóknak – egy Mume Zarke nevű ősnek köszönhetette, aki segített a császári csapatoknak a törökök elleni harcban.

Ilona, az idősebb nővér, a budapesti Teller Miklós (Miksa bácsi) ügyvédhez ment férjhez, és két gyermekük született, Ede és Emmi. A közelmúltban elhunyt Ede (Edward, a közeli hozzátartozók számára csak Edi vagy Koko) volt a nagy fizikus, a hidrogénbomba, valamint Paul és Wendy atyja. Paul a tudományfilozófia professzora lett a Davisben lévő Kaliforniai Egyetemen (UCD, nem messze Kalifornia állam fővárosától, Sacramentótól), Wendy pedig matematikát tanult a Loyola Egyetemen. Paul a közgazdaságtani Nobel díjas Gérard Debreu lányát, Chantal Debreu-t vette el, akitől két gyermeke született. Gérard Debreu Teller Ede kollégája volt a Kaliforniai Berkeley Egyetemen.

* Megjelent „Georges Devereux, de la physique quantique à l’ethnopsychiatrie complémentaire” címmel, *Le Coq Héron*, 190/2007, 55-64.

Emmi fia, János Kirz, aki maga is fizikus, hosszú éveken keresztül a New York-i Állami Egyetem (SUNY) professzora volt Stony Brookban, Long Islanden; jelenleg egy kutatócsoportot vezet a Lawrence Berkeley Nemzeti Laboratóriumban, szintén Berkeley-ben.

Úgy tűnik számomra, hogy a család «idősebb ágára» jellemző, fizika iránti érdeklődés hatása – miként a jelen történet hőse és „Koko”, azaz Teller Ede közötti rivalizálás – már a kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszott. Az 1908. január 15-én született Koko csupán néhány hónappal volt idősebb Georges-nál, de mégis bizonyos elsőbbséget élvezett tudományos pályafutásának kiegyensúlyozottabb és kevésbé színes kezdete miatt. Mondhatjuk azt, hogy levelezésük több tiszteletre utal az egyik irányába, mint a másikéba.

Margit, Deutsch Ilona húga, egy másik ügyvédhez, Dobó Jenőhöz (Jenő bácsi) ment hozzá. Három gyermekük született: György (Amerikában George, Franciaországban Georges, közeli hozzátartozói számára Gyuri), István (Pista) és Ilona, az anyám, a legkisebb a családban. Dobó Jenő a bécsi egyetemen végzett jogászdoktor, a kisváros kiváló ügyvédje volt, többek között ügyvédje a helyi „Carasana” banknak is, amely Deutsch Ignác elnöklete alatt működött. A házaspárnak volt egy nagy háza sok szobával és cseléddel; ami nem akadályozta meg a ház asszonyát, Margitot abban, hogy a szíven viselje a szegény román, magyar vagy sváb parasztok sorsát, akik gyakran csak természetben tudtak fizetni, tojással, csirkével és más élelmiszerrel.

Gyuri apja, Jenő bácsi volt a lugosi neológ hitközség («rosh hakahal») elnöke is. Karácsonykor két disznót vágtak le, és ezzel egész évre ellátták a családot és a cselédséget hentesáruval. A családi történetek egy erdélyi főrabbi alakját tartották számon az ősök között, míg az erősen ortodox aradi zsidó hitközség szerint a lugosi neológ hitközség rabbija maga járt a keresztény henteshez, és ujjával a sonkára bökve, fennhangon egy szelet csirkét kért.

Gyuri és Pista egy szobán osztoztak ebben a nagy házban. Gyuri, az idősebb, magába forduló természetű volt, melankolikus és fázós – még nyáron is felöltőt hordott. Pista tele volt élettel, mindenki szerette, és gondtalannak tűnt. Egy nap azonban – Gyuri 16 éves volt, Pista pedig 14 – ez a fiatalabb ölte meg magát egy pisztolylövéssel az idősebb jelenlétében. Könnyen el lehet képzelni, hogy ennek a tettnek súlyos következményei lettek magára Gyurira, és a többi családtagra, főképp anyjával való kapcsolatára nézve. Talán elegendő itt utalni «*Mohave etnopszichiát-*

ria és öngyilkosság» című művének hetedik fejezetére, amely az öngyilkosságról szól [Devereux 1961]. A *Komplementarista etnopszichiátria* (1972) *Előszava* még messzebb megy: 1924-re, öccse halálának évére vezeti vissza «ebben a kötetben az analitikus *problémák* tudatosítását», és arra utal, hogy megoldás[uk] alap gondolata már 1930-tól kezdve kifejeződést nyert!

Abban az időben Gyuri már verseket írt magyarul, angolul és főleg németül, amelyeket 1928-tól többek között Klaus Mann publikált (lásd a Georges Bloch doktori disszertációjában összeállított bibliográfiát). Amikor 18 éves korában Párizsba érkezett, hogy egyetemi tanulmányokat folytasson, lehetősége nyílt arra, hogy két Nobel díjas tudós, Marie Curie és Jean Perrin laboratóriumaiban dolgozzon. Tehát szellemi fejlődésének kezdetétől az irodalom és tudományok határán működött, mindenevő kíváncsisággal, ám ugyanakkor a valódi újdonságok felfedezésének szándékával. Említsük meg itt, hogy unokatestvére, Edi, vagyis Teller Ede – aki 1926-ban iratkozott be a karlsruhei műegyetemre, hogy ott kémiát tanuljon – igen hamar beleszeretett a fizikába (noha Gyurihoz hasonlóan kiváló zongorista volt), és doktori disszertációját a Nobel díjas Werner Heisenberg irányítása alatt védte meg Lipcsében, posztdoktori kutatásait pedig egy másik Nobel díjasnál, Niels Bohrnál, Koppenhágában kezdte el. (A két briliáns fizikus, Bohr és Heisenberg találkozása a háború alatt számos spekuláció tárgyává vált; Michael Frayn «Koppenhága» című sikeres színdarabja e találkozásról ad képet.)

Gyuri a román katonai szolgálat elől menekülve (szülővárosa, Lugos az első világháború után Romániához került) Németországba utazott. Rövid ideig Lipcsében tanult, és végül keleti nyelvekre és antropológiára szakosodott. Miután eljutott Indokínába, járt a hegylakó szedangoknál, és az Egyesült Államok délnyugati részén a hopiknál, a yumáknál és a kokopáknál, majd később a mohávéknál a «Colorado Folyó Indián Törzsek Rezerlátumában» is, a Kaliforniai Berkeley Egyetemen védte meg doktori disszertációját Alfred Kroebernek, az amerikai antropológia egyik alapítójának (1876-1960) irányításával. Ne feledjük el, hogy az amerikai antropológia két forrása – egy humoros verzió szerint – a «cowboyok» és a «németek» voltak, egyfelől a Wetherill fivérek, a mesa verde-i sziklaüregek* felfedezői, másfelől Franz Boas és Columbia Egyetemen lévő tanítványai.

* Mesa Verde = „zöld asztal”, a Colorado államban lévő fennsík, amelyen az 1890-es években ősi indián romvárost fedeztek fel. (A szerk.)

